

IRENA SAWICKA

Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk

ORCID: 0000-0003-1426-8211

ARTUR KARASIŃSKI

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Instytut Językoznawstwa

ORCID: 0000-0002-8584-7600

Rozważania o tureckich sufiksach na Bałkanach

Część 2: Adaptacja gramatyczna bałkańskich derywatów z tureckimi sufiksami

A b s t r a k t: W części pierwszej *Rozważań* (Sawicka 2021) zastanawialiśmy się nad pochodzeniem rzekomo słowiańskiego sufiksu *-če*. Tematem tego tekstu jest adaptacja gramatyczna tureckich sufiksów w językach bałkańskich. Planowana jest jeszcze część trzecia – morfonologiczna.

S ł o w a k l u c z e: tureckie sufiksy; języki bałkańskie; adaptacja gramatyczna

Wprowadzenie

Turczyzmy w językach bałkańskich dostarczają absolutnie wyjątkowego materiału do badania językowych procesów konwergencyjnych w warunkach multilingwizmu. W zależności od języka (kontekstów historyczno-kulturowych) turczyzmy w różnym stopniu wniknęły w słownictwo, a nawet w struktury gramatyczne języków bałkańskich. Niestety ten materiał badawczy po-

woli przestaje istnieć, głównie dzięki zmianie sytuacji polityczno-językowej (wycofanie się tureckiej administracji) i celowym działaniom decydentów językowych. Jednak jest pewien procent zapożyczeń, które na trwałe weszły do leksyki słowiańskiej i albańskiej i nie mają odpowiedników rodzimych i których wciąż jest niemało, nawet w chorwackim np. *bakar* ‘miedź’, *boja* ‘kolor’, *sat* ‘godzina’, *čelik* ‘stal’ i in.

W językach słowiańskich większość słownictwa tureckiego jest szczególnie nacechowana. Takie turcyzmy wycofują się do strefy wernakularnej – charakteryzują substandard. W ostatnich czasach głównie ten aspekt przyciąga uwagę badaczy. Większość nowszych prac dotyczy statusu turcyzmów w strukturze języka i ich wartości stylistycznej, ewolucji stylistycznej, perspektyw dalszego funkcjonowania oraz ewolucji semantycznej i funkcjonowania w ramach systemów słowotwórczych biorców (bogatą literaturę na ten temat przytacza m.in. Friedman 1994, 1996, 2002, por też Селимски 2012, Кювлиева 1980, Szymański 1968, Рачева 1977 i in.). Jeśli idzie o podjęty tutaj temat, badaczy interesuje głównie aktywność słowotwórcza morfemów tureckich w ramach bałkańskich systemów słowotwórczych¹ i ich zdolność do łączenia się z morfemami języków biorców.

Fakt, że większość turcyzmów znajduje się poza sferą normalizacji to aspekt lingwistycznie korzystny – pozwala na bardziej bezpośredni wgląd w procesy adaptacji i w procesy konwergencji międzyjęzykowej: możemy śledzić mechanizmy adaptacji nieskrępowane odgórnie narzuconymi regułami.

Zapożyczenia tureckie w językach bałkańskich – indoeuropejskich – stwarzają sporo problemów adaptacyjnych, z którymi biorcy jakoś sobie radzą lub nie radzą. Niestety głównym sposobem radzenia sobie z turcyzmami jest pozbywanie się ich. Zakres turcyzmów drastycznie się ogranicza. Współcześnie większość turcyzmów w greckim i rumuńskim jest już zapomniana. Macedoński i albański (zwłaszcza w odmianach wiejskich) są znacznie bo-

¹ Ze względu na kontaminację morfemów tureckich z morfemami innych języków zwykle informacje na temat liczby turcyzmów, w tym zwłaszcza formacji z tureckimi sufiksami, w poszczególnych pracach są nieporównywalne, por. np. według Meri Lakowej (Лакова 1972) w bułgarskim słowniku (Речник 1954–1959) turcyzmów jest 1,863 (licząc kontaminacje z morfemami rodzimymi), ale według Kjuvlievej (Кювлиева 1980: 109, cytowane za Селимски 2012: 320), która liczyła „czyste” turcyzmy, jest ich tylko 850. Nie wiemy, jak w tych rachunkach potraktowano formacje złożone tylko z elementów tureckich (nieistniejące w języku tureckim), ale nie zapożyczone z tureckiego, lecz derywowane na Bałkanach.

gatsze w turczyzmy niż pozostałe języki bałkańskie i tutaj wciąż jeszcze jest w użyciu bogaty materiał turecki, umożliwiający odtworzenie procesu zapożyczenia, kalkowania, kontaminacji, kopiowania i mieszania kodów. Najmniej turczyzmów, jak się zdaje i co nie dziwi, jest w rumuńskim.

Zamierzamy przyjrzeć się czysto formalnej adaptacji gramatycznej wyrazów z tureckimi sufiksami (formacji z tureckimi sufiksami derywowanymi od miejscowych bałkańskich podstaw i od podstaw tureckich, ale na gruncie bałkańskim). Wobec istnienia fundamentalnego opracowania materiału greckiego (Κυρανοῦδης 2009) i ograniczonego materiału rumuńskiego, koncentrujemy się na przykładach słowiańskich i albańskich.

Podczas gdy języki bałkańskie często przyjmują tureckie sufiksy, dialekty tureckie często w zapożyczeniach z miejscowych języków bałkańskich zastępują oryginalne sufiksy własnymi, np. w języku Turków z Widynia w zapożyczeniu z bułgarskiego wyrazu *nenumen* ‘kratkowany’, słowiański sufiks *-en* zastąpiono tureckim *-li*: *pipitli* (~ *pipili*) (Stachowski 2022: 232). Z kolei wśród turczyzmów są też takie, w których sufiksy tureckie zastępowane są bałkańskimi, ale niekoniecznie z języka rodzimego. Na przykład grecki sufiks *-is* zrobił na Bałkanach karierę, zastępując turecki sufiks bezokolicznika *mek/mak*, por. serb. *bojadisati* ‘farbować’, bułg. *боядисам* ‘farbować’, serb. *informisati* ‘informować’, alb. *bitis* ‘kończyć’, *eglendisem* ‘zajmować się czymś dla zabawy, dla zabicia czasu’, *kaurdis* ‘podsmążyć, przegotować’, *kurdis* ‘ustawiać, nakręcać np. zegarek’, *sëkëlldis* ‘sprawiać ból, zasmucać’, *telendis* ‘zawstydząć, upokarzać’ i in.

Na temat adaptacji turczyzmów również istnieje obszerna literatura, w tym polskich autorów (por. zwłaszcza liczne rozprawy Stanisława Stachowskiego), ale prace te nie wyjaśniają zagadnienia, które nas tutaj interesuje, tj. czysto formalnej strony adaptacji gramatycznej turczyzmów. Istnieje przekonanie, że wszystko na ten temat jest znane i oczywiste (tak np. Рачева 1977). Jednak z tą opinią można polemizować – niektóre kwestie wciąż wymagają komentarza, a kwestie morfonologiczne pozostają praktycznie nietknięte.

Przyjrzymy się tutaj tylko formacjom z tymi sufiksami, które na Bałkanach zrobiły karierę i nie są przywiązane wyłącznie do podstaw tureckich. Jako produktywne Friedman wymienia, *-ci*, *-li*, i *-lik* (Friedman 1996), Selimski wymienia jeszcze *-tar/-dar* i *-suz/-siz* (Селимски 2012). Nie wszystkie są równie produktywne. Jedynie *-ci* zrobił prawdziwą karierę – występuje we wszystkich dialektach bałkańskich. Natomiast *-tar/-dar* utracił produk-

tywność, a *-suz/-siz* praktycznie wycofał się. Najwięcej tureckich sufiksów występuje w językach słowiańskich i w albańskim. Identyfikację niektórych jednostek utrudnia fakt, że możliwe są synonimiczne formy sufiksów tureckich z sufiksami innego pochodzenia, co trudno z całą pewnością stwierdzić, jak np. turecki sufiks *-çe* i słowiański *-če* < *-*ç* (-*k+ç*) spotykają się w formacjach deminutywnych. Element turecki *-çe* (a właściwie perski) spotyka się w serbskim zapożyczeniu *bahča/bašta/ bašča* ‘ogród’ < tur. (liter.) *bahçe* ~ (dial.) **bahça* id. < pers. *bāgča* ‘ogródek’, demin. (-*ča*) < *bāg* ‘ogród’ > tur. *bağ* ‘winnica’. Sufiks *-man* może pochodzić z greckiego (serb. *megaloman*) lub z tureckiego (serb. i mac. *лажоман* ‘kłamca’, alb. *dragoman* ‘tłumacz’, rum. *duşman* ‘wróg’, *şedintoman* ‘zawodowy kochanek’, ale też antroponimy jak *Petriman, Doliman*).

Sufiksy tureckie rzadziej występujące na Bałkanach również w mniejszym stopniu ulegają adaptacji i rzadziej lub wcale nie łączą się z podstawami nietureckimi, jak na przykład w bułgarskim *-siz/-suz*, który zachowuje turecką wariację zależną od tureckiej harmonii wokalicznej, np. bułg. *кефсуч* ‘nie wesoły, w złym nastroju’, *кѹтсѹз* ‘bezbożny’. Dlatego koncentrujemy uwagę na tych morfemach, które jeszcze do niedawna charakteryzowała wysoka produktywność, co dostarczyło bogatego materiału do badań. Są to sufiksy łączące się z podstawami nominalnymi. Często też rozbudowują się o dodatkowe elementy (łączą z miejscowymi sufiksami albo otrzymują poszerzenia samogłoskowe). Na przykład w języku macedońskim od form z *-lija* tworzone są żeńskie formy rzeczownikowe przy pomocy sufiksu *-ka*, np. *мераклија* ‘człowiek, który bardzo czegoś pragnie’ – *мераклика*, *среќлија* ‘szczęściarz’ – *среќлика*, *к’сметлија* ‘szczęściarz’ – *к’сметлика*. Żeńskie formy rzeczownikowe tego sufiksu powstały też w języku rumuńskim: *-lie* (od *-liu*) i *-lâie* (od *-lâu*), np. *cazacie* ‘kozaczka’. Przykłady rozbudowy sufiksów to głównie, choć nie tylko, dodanie łączącej głoski, np. rum. *-liu* występuje też w wariantach rozszerzonych *-aliu*, *-eliu*, *-riiu*, *-uliu*, np. *capoceliu* ‘ubrany w kaptur’ od *capot*, *chiantaliu* ‘szalony’ od *chiant* i in., grec. *-χανε* + *-ειο* > *-χανειο*, np. *τεμπελχανειο* ‘lenistwo’ i in.

Materiałem analizy w gruncie rzeczy nie były turcyzmy, ale produkty bałkańskich systemów słowotwórczych, które przyswoiły sobie pewne tureckie środki słowotwórcze. Wśród przykładów są także takie, w których podstawa słowotwórcza jest turecka lub przeniknęła na Bałkany za pośrednictwem języka tureckiego, ale są to formacje utworzone na Bałkanach w ramach sys-

temów słowotwórczych języków bałkańskich i zwykle nie występują one w języku tureckim, jak np. serb. i bułg. *мутафчия* ‘tkacz’ od tureckiego *mutaf* + turecki sufiks *-çi*, czy formacje od podstaw zapożyczonych z innych języków, jak np. *мустаклия* ‘wąsacz’, od grec. *μωστακι* ‘wąsy’².

1. Części mowy

Pierwszym problemem jest zaliczenie danej struktury morfologicznej do jakiejś części mowy w języku biorcy. Przypisanie danego zapożyczenia z języka tureckiego do określonej kategorii gramatycznej odbywa się przede wszystkim na zasadzie ekwiwalencji funkcjonalnej, z pominięciem aspektu formalnego, gdyż tego rodzaju podobieństwa nie ma. W bałkańskich systemach gramatycznych przymiotniki posiadają jednoznaczne zakończenia, do nich tylko przynależne, rzeczowniki mogą mieć różne zakończenia, chociaż niektóre z nich przypisywane są określonemu rodzajowi gramatycznemu, ale tylko na zasadzie statystycznej, w sposób niebezwyjątkowy. Ekwiwalencja nie może więc mieć charakteru formalnego, lecz oparta jest wyłącznie na odpowiedniości znaczeniowej i funkcji składniowej. Jeśli na przykład zapożyczony turecki przymiotnik oznacza jakąś cechę, to jego bałkański odpowiednik mógłby być albo rzeczownikiem, oznaczającym nosiciela cechy, albo przymiotnikiem. Stoi za tym przede wszystkim identyczna sytuacja w języku tureckim, albowiem:

Podział nominów na rzeczowniki, przymiotniki i przysłówki jest w językach turkijskich znacznie mniej wyrazisty niż w językach indoeuropejskich. Praktycznie każdy przymiotnik może być deklinowany i funkcjonuje wtedy jak rzeczownik, a w pozycji bezpośrednio przed czasownikiem staje się przysłówkiem. Z kolei rzeczowniki postawione na pierwszej pozycji izafetu I i II pełnią funkcję przydawki, jak gdyby były przymiotnikami (Stachowski 2023: 71–2).

W celu przystosowania formy zapożyczonej do kategorii gramatycznej języka biorcy wykorzystywane są różne strategie. Po pierwsze, wyraz zosta-

² Tego typu formacje w języku bułgarskim najczęściej były przedmiotem opisów o charakterze gramatycznym (por. m.in. Рачева 1977, Сzymański 1968, Селимски 2012). Materiał grecki został skonsultowany z prof. Robertem Sucharskim, któremu niniejszym wyrażamy wdzięczność.

je zaliczony do kategorii wyrazów nieodmiennych, a w tekście funkcjonuje jako rzeczownik lub przymiotnik. Po drugie, wyraz otrzymuje zakończenie umożliwiające włączenie go do którejś kategorii fleksyjnej.

Dla biocy niejednoznaczność związku określonych form z określonymi funkcjami lub polifunkcjonalność niektórych tureckich sufiksów sprawia, że niektóre zapożyczone formy, czy też formy z określonymi zapożyczonymi sufiksami, mogą w języku biocy należeć do dwóch lub więcej kategorii gramatycznych. Na przykład w albańskim, według Sary Asani (2021), niektóre zapożyczenia funkcjonują jednocześnie jako rzeczowniki i jako przymiotniki. Nazywają one nosiciela cechy i samą tę cechę. Przy czym część z nich odpowiada identycznej sytuacji w tureckim, a część odpowiada w tureckim tylko przymiotnikom. Podobnie jest zresztą w macedońskim (zob. dalej). Niektóre słowa będące w języku tureckim przymiotnikami w języku albańskim są używane zarówno jako przymiotniki, jak i przysłówki (np. *batall* ‘bezużytecznie, bezwartościowy’, *safi* ‘niezmieszany, czysty, czysto’, *serbes* ‘dumnie, dumny, bez strachu, z głową do góry’ itp.) i odwrotnie, zapożyczone tureckie przysłówki w języku albańskim są również używane jako przymiotniki. Wszystkie one na gruncie albańskim należą do klasy przymiotników bezrodzajnikowych, z wyjątkiem przymiotnika *i, e sertë* ‘ostrzy dziki’, który jako jedyny turecki przymiotnik został wyposażony w albańskie wykładniki liczby i rodzaju (w gramatyce albańskiej zwane rodzajnikami).

Wyrazy z tureckimi sufiksami są bardziej jednoznaczne, jeśli idzie o kategorię gramatyczną. Prawie wszystkie, z nielicznymi wyjątkami, należą do rzeczowników. Istotnym faktem jest to, że sufiksy tureckie zachowały swoją semantyczną funkcję w językach bałkańskich, a nawet, jak pisze Raczewa (Рачева 1977: 94), wzmocniły ją. Jako dowód przytacza nowe derywacje z tureckimi sufiksami, utworzone od najnowszego słownictwa, jak np. grec. *ρεκλαματζι* ‘zajmujący się reklamą’ czy rum. *scandalgiu* ‘skandalista’. Friedman natomiast sądzi że „semantics of the first three suffixes (tj. *-ci*, *-li* i *-lik*) has shifted downward” (Friedman 1994: 523, podobnie Kazazis 1972).

Jeśli idzie o bałkańskie języki słowiańskie, problem niejednoznaczności części mowy zapożyczenia współcześnie dotyczy w zasadzie tylko przymiotnikowych tureckich formacji z sufiksem *-li* (tur. *-li/-li/-lu/-lü*). Ten sufiks na gruncie słowiańskim stał się, zdaniem Sazdova (Sazdov 2019) i Topolińskiej (Тополинська 1979), „ambivalentny gramatycznie”. Znaczeniowo są to w większości nomina attributiva, ale składniowo formacje z tym sufiksem

mogą zachowywać się heterogenicznie. Gramatyka macedońska tego problemu nie uporządkowała. W słownikach języka macedońskiego niektóre przykłady z tym sufiksem mają kwalifikator ‘rzeczownik’, inne ‘przymiotnik’, chyba że formacja otrzyma dodatkowy sufiks *-ja* – wówczas funkcjonuje jako rzeczownik. Językoznawcy macedońscy wypowiadają się niejednoznacznie. Nasteva (Јашар-Настева 2001) uważa, że formacje z sufiksem *-ли(ja)* to zapożyczenia leksykalne, ale wymienia je również, kiedy mówi o zapożyczeniach sufiksów i także określa je bądź jako przymiotniki, bądź rzeczowniki. Korubin skłania się do traktowania formacji z *-лиja* jako rzeczowników (Корубин 1990). Według Topolińskiej kwalifikacja derywatów z *-лиja* do odpowiedniej klasy morfologicznej może zależeć od konkretnego leksemu, ale większość z nich to, jej zdaniem, „hybrydy przymiotnikowo-rzeczownikowe” (Тополињска 1979).

Jako przymiotniki w macedońskiej formacji z *-ли* nie są stopniowalne, nie mają też wykładników rodzaju gramatycznego. Są więc pod względem fleksyjnym bardziej podobne do rzeczowników³. Do użyć rzeczownikowych wyrażen zakończonych na *-ли* w języku macedońskim dodatek *-ja* dodawany jest opcjonalnie, co sprawia, że kategoria gramatyczna tej grupy zapożyczeń jest niestabilna. Gramatyka macedońska nie wypowiada się jednoznacznie, mimo obfitej literatury, na ten temat. W starszych tekstach macedońskich, zwłaszcza ludowych, sufiks *-ли* używany był częściej bez poszerzenia *-ja* – ta forma funkcjonuje składniowo zawsze jako przymiotnikowa i zasadniczo nie ma wątpliwości co do tego, że sufiks *-ли* tworzy derywaty przymiotnikowe, natomiast derywaty z *-лиja* w tekstach naukowych są traktowane heterogenicznie z przewagą interpretacji rzeczownikowej. Inaczej jest w starszych słownikach, gdzie przeważa interpretacja przymiotnikowa. Za tę sytuację odpowiada semantyka.

Sufiks *-лиja* obsługuje te same znaczenia, co sufiks rzeczownikowy *-чија/-ија*, ale o ile przy *-чија/-ија* przeważają formacje o znaczeniu nomina agentis (stąd w bałkańskich formacjach są to zawsze rzeczowniki), to przy

³ Wprawdzie istnieją w macedońskim inne przymiotniki bez wyrażonego gramatycznie rodzaju, jak np. *фер* ‘lojalny, uczciwy’ czy *секси* ‘seksowny’ – te jednak dają się stopniować, np. mac. *секси* – *посекси*, *најсекси* itp. i nie trudno sobie wyobrazić użycie *по-меракли*, *нај-меракли*. Stopniowanie przymiotników na *-ли* zdarzało się natomiast wyjątkowo w języku serbskim, por. np. *dertli* ‘opiekuńczy’ – *dertliji*, *najdertliji*, *ferkli* ‘różnorodny’ – *ferkliji*, *najferkliji* (Škaljić 1966: 44).

-*lija* przeważają znaczenia atrybutywne, które w językach słowiańskich wyrażane są zarówno przez przymiotniki, jak i rzeczowniki.

Gramatyka serbska ten problem rozwiązała jednoznacznie. W języku serbskim, w którym istnieje fleksja przypadkowa, formy bez *-ja* są nieodmiennymi przymiotnikami, np. *памукли-кошуља* ‘bawełniana koszula’ – gen.sg. *памукли-кошуље*, acc.sg. *памукли-кошуљу*, natomiast formy z *-ja* są rzeczownikami i odmieniają się jak rzeczowniki, np. *памуклија* ‘bawełna’, gen. *памуклије*, acc. *памуклију*. Derywaty z formą poszerzoną *-lija* są traktowane w serbskich słownikach konsekwentnie jako rzeczowniki, a te z *-li* jako przymiotniki (zob. np. w *Речник српскохрватскога књижевног језика* 1967–1976).

W bułgarskim występują wyłącznie formy z poszerzeniem *-ja*, np. *атлия* ‘jeździec’, *авджия* ‘myśliwy’, *бадемлия* ‘coś w kształcie migdała’, które w opisach i w słownikach także otrzymują różne kwalifikacje. Na przykład w słowniku turcyzmów (Кръстева 2003) *атлия* i *бадемлия* są oznaczone jako przymiotniki, a *авджия* i *късметлия* ‘szczęściarz’ jako rzeczowniki. Według Selimskiego *махмурлия* ‘podpity’ jest przymiotnikiem (Селимски 2012: 322).

Także w albańskim nieliczne formacje z tym sufiksem (*borxhli* ‘dłużnik’, *Elbasanlli* ‘elbasańczyk’) są gramatycznie niejednoznaczne. Można je interpretować zarówno jako przymiotniki bezrodzajnikowe, jak i jako rzeczowniki, np. ... *se ishte burrë mustaqelli* ‘... że był wąsatym mężczyzną’ albo ‘mężczyzną wąsaczem’ – przydawka ablatywna.

Nowogrecki przyswoił sobie tureckie przymiotniki na *-li/-li/-lu/-lü* jako rzeczowniki, wzbogacając je o grecką końcówkę *-ς* (*-λής*) (częściej jeśli charakteryzuje osoby), np. *dertli* > *ντερτλής* ‘cierpiący’, *kaymakli* > *καϊμακλής* (*καφές*) ‘(kawa) z kajmakiem’, lub poszerzenie *-λιδικός* (kiedy nie odnosi się do osób), np. *ντερτιλιδικός* ‘pełen bólu, cierpienia’ (*ντερτιλιδική ζωή* ‘cierpiętnicze życie’) (por. Κυρανουδης 2009: 437), który dodatkowo bywa wzbogacany o produktywny w greckim sufiks *-ικο*, np. tur. *sabıkalı* ‘kryminalny’ > *τσιαμπουκαλής*, ale również *τσιαμπουκαληδικό*. Według Kiranoudisa (Κυρανουδης 2009: 437) morfem *-λιδικός* występuje tylko przy tematach tureckich.

W rumuńskim formacje z tureckim sufiksem *-li/-li/-lu/-lü* otrzymują rumuńską końcówkę rzeczownikową i funkcjonują jako rzeczowniki, np. *funduciu* ‘stara turecka moneta’, *oturacliu* ‘stabilny’, *paralâu* ‘bogaty’. Więk-

szość tych formacji ma także podstawy tureckie, ale zdarzają się też tematy rumuńskie, np. *fenerliu* ‘ten, który zapala latarnie’ oraz zapożyczone z innych języków. Suciū (2009: 522) wymienia tylko jedną formę „niezaadaptowaną” – *sârmali* ‘wytwórca sarmy, gołąbków’.

Ten sam problem dotyczy też formacji z tureckim sufiksem przymiotnikowym *-siz/-suz*, który wprowadza znaczenia przeciwstawne do *-li* (pozbawiony cechy). W słownikach słowiańskich takie formacje kwalifikowane są jako przymiotniki lub rzeczowniki, np. u Krastewej (2003) wyraz *уписуз* ‘zły, przeklęty’ jest przymiotnikiem (s. 203: ...*снахата е уписуз* ‘synowa jest niedobra’), a *кѹмсуз* ‘nieszczęśny’ (s. 131) – rzeczownikiem rodzaju męskiego. W zasadzie jest to bez znaczenia, ponieważ wyraz jest nieodmienny, a w bułgarskim i tak nie ma fleksji. Zajmuje on w tekście pozycje charakterystyczne dla przymiotnika (określenie w apozycji lub orzecznik). Pod hasłem *кѹмсуз* Krastewa (Кръстева 203: 131) przytacza użycie ...*ходя с такъв кѹмсузин...*, ale jednak jest to forma skontaminowana sufiksem słowiańskim, który, ponieważ jest na końcu, decyduje o cechach składniowych.

Škaljić (1966) wyrazy *apcyз* ‘bezwstydný’ i *edencyз* ‘prostak, niewychowany’ kwalifikuje zarówno jako rzeczowniki, jak i przymiotniki (s. 99). Trudno jednak znaleźć przykłady użycia, w których takie wyrazy stanowiłyby podstawę frazy nominalnej i byłyby wyposażone w określenia wymagające jednoznacznego przystosowania rodzajowego. Tylko na tej podstawie można by orzec, że są to rzeczowniki. Do takich przykładów nie dotarliśmy. Wszystko więc wskazuje na to, że decyzja gramatyków serbskich o zakwalifikowaniu wyrazów zakończonych na *-li* do klasy przymiotników jest uzasadniona. Konkludując, przymiotniki z tymi tureckimi sufiksami wchodzą do języków słowiańskich jako nieodmienne przymiotniki.

Dwuznaczność klasy gramatycznej cechuje także zapożyczenia tureckie z sufiksem *-çe/-ça/-ce/-ca* w języku albańskim, który w tym wypadku kopiuje funkcje tego sufiksu w języku tureckim. Gramatyki bałkańskich języków słowiańskich traktują sufiks *-če/-ce* jako czysto słowiański⁴ (por. np. Klajn

⁴ Słowiańska etymologia tego sufiksu zakłada, iż pochodzi on od końcówki prasłowiańskiej rzeczowników rodzaju nijakiego oznaczających młode zwierzęta **-e*, która wchłonęła tematyczne *-k* (np. serb. *unuk + e > unučē* ‘wnuk’). Zakończenie *-če* rozszerzyło swoje użycie także na tematy zakończone na inną głoskę. Jednak sufiks ten ma z pewnością pochodzenie mieszanne. Po pierwsze, sufiks taki występuje wyłącznie w językach słowiańskich na Bałkanach i etymologizuje się poprawnie jako słowiański wy-

2003: 352) – sufiks ten w językach słowiańskich pełni wyłącznie funkcję hipokorystyczno-deminutywną np. serb. *девојче* ‘dziewczynka’, *маче* ‘kotek’, bułg. *момиче* ‘dziewczyna’, *момче* ‘chłopiec’, *женче* ‘kobietka’, mac. *перче* ‘piórko’, *зракче* ‘promycalek’, *оревче* ‘orzesek’, *димче* ‘dymek’, gorańskie *çajnikçe* ‘czajniczek’, *çakmaçe/çakmakçe* ‘mała zapalniczka’; *hendeçe/hendekeçe* ‘rowek’, *detelinçe* ‘koniczynka’.

W literackim tureckim ten sufiks obsługuje głównie wyrażenia adverbialne i podlega harmonii wokalicznej i konsonantycznej, np. *ben* ‘ja’ > *bence* ‘według mnie’, *yüzler* ‘setki’ > *yüzlerce* ‘setkami’; *hoş* ‘przyjemny’ > *hoşça* ‘przyjemnie’, *evvel* ‘przed’ > *evvelce* ‘wcześniej’; *geniş* ‘szeroki’ > *genişçe* ‘szeroko’, *erkek* ‘człowiek’ > *erkekçe* ‘po ludzku’, *Türkçe* ‘po turecku’, ale też tworzy rzeczowniki, głównie nazwy języków, np. *Türkçe* ‘język turecki’, a także inne rzeczowniki, np. *çekmece* ‘szuflada’ od *çekme* ‘ciągnąć’. Rzadko tworzy formy przymiotnikowe, np. *ak* ‘biały’ > *akça* ‘białawy’. Podobne użycia występują w dialektach tureckich na Bałkanach, np. *yalnişçe* ‘tylko’ (Bulgaria), *arapçe* ‘po arabsku’, *arnautçe* ‘po albańsku’, *isançe* ‘po ludzku’ (Macedonia). Prócz tych zastosowań w dialektach tureckich na Bałkanach występują też (pod wpływem słowiańskim zapewne) użycia deminutywne tego sufiksu, charakterystyczne dla języków słowiańskich, np. *karaçe* ‘mały jelen’’, *carimçe* ‘mróweczka’ (Bułgaria). Gramatyki tureckie nie wspominają o funkcji deminutywnej czy hipokorystycznej tego sufiksu. Z wymienianych w gramatykach funkcji tego sufiksu żadna nie pasuje do słowiańskiej sytuacji. Wydaje się, że ten turecki przyrostek w funkcji przysłówkowej przeniknął jedynie do dialektów albańskich. Zgodnie z gramatyką turecką, funkcję deminutywno-hipokorystyczną pełnią inne przyrostki. Jednak potocznemu językowi tureckiemu znane jest także użycie *-çe* w tej samej funkcji, co w językach południowosłowiańskich. Jest to forma zdrobnień, charakterystyczna dla języka familijnego. W tureckim *-çe* tworzy hypocoristica (vocativa) głównie od imion żeńskich, np. *Zeynepçe*, *Melikçe*, *Birce*. Rzadziej sufiks ten jest używany do nazw pokrewieństwa, np. dialektalne *kızçe* ‘córka’⁵.

łącznie po tematach zakończonych na *-k* (szczegóły zob. w Labroska, Sawicka 2023). Po drugie, identyczny sufiks występuje także w języku tureckim (więcej na temat pochodzenia tego sufiksu w językach słowiańskich zob. w Labroska, Sawicka 2023, Sawicka 2021).

⁵ Wszystkie informacje o sytuacji tureckiej pochodzą od Profesora Marka Stachowskiego, z prywatnych konsultacji mejlowych oraz z pracy Stachowski (2007).

Tak samo heterogenicznie jak w tureckim funkcjonuje ten sufiks w języku albańskim. W albańskim jest już mało derywatów z tym sufiksem i występują one głównie w dialektach. Większość gramatyk i opisów słowotwórczych w ogóle nie uwzględnia formacji z tym sufiksem. Jedynie w dwóch gramatykach znaleźliśmy dwa przykłady rzeczowników rodzaju męskiego: *birçe* ‘synek’, *nipçe* ‘wnuczek’ (Newmark et al. 1982: 172, Demiraj 2002: 144). Językoznawcy z Kosowa dostarczyli nam kilku innych deminutiwów z tym sufiksem, np. *dhardhçe* ‘gruszczyzna’, *lëkurçe* ‘skórka’, *bahçe* ‘ogródek’ i kilka zdrobnień imion, zarówno żeńskich (*Dençe*, *Mirçe*, *Mançe*, *Lamçe*), jak i męskich (*Ramçe*, *Dançe* < *Ramë*, *Dan* – oba od *Ramadan*)⁶. Nieco więcej w języku albańskim jest przysłówków z tym sufiksem, np. *allapaçë* ‘gadatliwie’, *pejarçe/pejançe*, ‘tak jak w Peji, po pejańsku, w dialekcie Peji’, *vllahçe* ‘po arumuńsku’, *qençe* ‘jak psy’.

Użycia adverbialne w ogóle nie występują w językach słowiańskich. Dotarliśmy do jednego tylko przykładu pochodzącego ze starszych tekstów bośniackich – *japče* ‘wolniej’ (Benić 2003: 156, Graham 2020: 142).

W greckich dialektach znajdujemy nieliczne dialektalne przykłady użycia deminutywnych, uchodzące za sławizmy, np. dial. trackie i macedońskie *γιορντζές* ‘koniczynka’ (Κυρανουδης 2009).

W tureckich dialektach ochrydzkich (obok przysłówków *arapçe* ‘po arabsku’, *arnautçe* ‘po albańsku’) użycia deminutywne tego sufiksu także uchodzą za sławizmy i nie stosują harmonii wokalicznej, np. *isançe* ‘człowieczek’, *bonçuçe* ‘szklany koralik’ (Κυρανουδης 2009: 118, za Kakuk 1972: 239, 245). Por.:

In morphophonology, lack of vowel harmony may be a contact induced phenomenon, but the evidence is ambiguous. While lack of vowel harmony in the contact languages could influence the generalization of a given affix or the confusion of front/back or labial/non-labial harmony, some of these features could be archaisms preserved owing to lack of contact with the innovating dialects (Friedman 2002: 4).

Należy założyć, że wszystkie użycia adverbialne to zastosowania tureckiego sufiksu, natomiast w użyciach deminutywnych można mówić o pochodzeniu mieszanym lub słowiańskim tego sufiksu. Musimy więc chyba przyjąć,

⁶ Przykłady podane przez Profesora Bardha Rugovę.

że nie mamy tu do czynienia z niejednoznacznością klasy morfologicznej tureckiego sufiksu, ale raczej z dwoma różnymi, ale jednobrzmiącymi sufiksami (przysłówkowym i rzeczownikowym). Inaczej niż w wypadku *-li*, którego sens można wyrazić zarówno poprzez rzeczownik, jak i przymiotnik, w wypadku formy [-tʃe] mamy do czynienia z dwoma całkowicie odmiennymi funkcjami.

P o d s u m o w a n i e. Powyższe analizy pozwalają stwierdzić, że przyczyny opisanej sytuacji są dwie. Pierwsza to wielofunkcyjność sufiksów u samego źródła, tj. w tureckim, tak jest w wypadku *-çe*, który w języku tureckim tworzy formacje rzeczownikowe i przysłówkowe. Języki słowiańskie przejęły (lub zachowały)⁷ funkcję deminutywną, ale albański, który był silniej nasycony turcyzmami, przyswoił sobie obie funkcje formacji z sufiksem *-çe*, zarówno w „pełnych” turcyzmach, jak i w derywatach od podstaw nietureckich. Przyjmujemy, że języki słowiańskie w ogóle nie przyswoiły sobie tego tureckiego sufiksu dla funkcji adwerbialnych. Natomiast w wypadku funkcji deminutywno-hipokorystycznej spotkał się ten turecki sufiks z jednobrzmiącym sufiksem słowiańskim – w tym wypadku turecki przyczynił się do rozszerzenia użycia tego sufiksu na różnie zakończone podstawy i do wysokiej frekwencji form z *-če*.

Druga przyczyna to sytuacja taka jak w wypadku formacji z *-lu/-li/-lu/-lü*, kiedy semantyka wyrazu pozwala na przekazanie jej zarówno za pomocą przymiotnika, jak i rzeczownika, ponadto nie można stwierdzić ekwiwencji między postacią fonetyczną zakończenia tureckiego przymiotnika i postaciami kategorii morfologicznych w językach biorcach. Z pewnością fakt, że tureckie przymiotniki na *-li/-lu* mają najczęściej znaczenie atrybutywne, jest przyczyną tego, że w zapożyczeniach stają się bądź przymiotnikami, bądź rzeczownikami typu nomina attributiva, podczas gdy formacje z zapożyczonym tureckim sufiksem *-ci* to głównie nomina agentis, więc na Bałkanach wyrażane są wyłącznie przez rzeczowniki.

Czasem ekwiwalencja nie sprawia trudności, jak w wypadku sufiksu *-hana/-hene* – w językach bałkańskich wszystkie formacje z tym tureckim su-

⁷ Niepewna jest słowiańska etymologia tego sufiksu. Uważamy, że jego pochodzenie jest mieszane (zob. na ten temat Sawicka, Labroska 2023) i niejasne jest źródło tego zapożyczenia w greckim (słowiańskie? tureckie?).

fiksem są rzeczownikami (por. serb. *kafana* ‘kawiarnia’, bułg. i serb. *механа* ‘tawerna’, alb. *kafene* ‘kawiarnia’). Są to głównie nomina loci, dodatkowo mamy tu podobieństwo fonetyczne końcówek (albańskie *-e* i słowiańskie *-a* to typowe końcówki rzeczowników rodzaju żeńskiego). Albańskie *kafene* traktowane jest jako pełne zapożyczenie z tureckiego. Również w greckim niewiele jest przykładów z tym sufiksem, por. *βουσχανάς, βουσκανάς* ‘łodziarnia’ (< tur. *buzhane*).

Zapożyczenia z sufiksem *-lik/-lik/-lu/-lük* są na całych Bałkanach rzeczownikami. Sprzyja temu semantyka – są to w większości nomina abstracta, które w językach europejskich, i nie tylko europejskich, przekazywane są przez rzeczowniki, rzadziej konkretne rzeczowniki, por. serb. *безобразљук* ‘bezczelność, skandal’, mac. *будаљитиљак* ‘głupie zachowanie’, *простотиљак* ‘prymitywizm’, *поганиџтиљак* ‘pogaństwo’, bułg. *ергенлик/ергенљк* ‘stan kawalerski’, alb. *harxhllëk* ‘rozrzutność’, *çiftlik/ciflig* ‘majątek ziemski’, rum. *caraghioslic* ‘frywolny czyn, gest lub rzecz wywołująca śmiech’, *cibilibic* ‘uprzejmość’, *rizilic* ‘kpina, pogarda, wyśmianie’, *șlăcirețlic* ‘sztuczka, oszustwo, przebiegłość’, też *ceapucluc* ‘przebiegłość’, *pașalâc* ‘paszałyk, prowincja w Imperium Osmańskim’, *tembelic* ‘nieostrożność’, *ghiundelic* ‘wynagrodzenie’, *berbelâc* ‘przybory/narzędzia fryzjerskie’, *tuzluk* ‘rodzaj getrów zapinanych z tyłu na guziki lub sznurówki, nagolenice’, także grec. *τοζλούκια/τουζλούκα* ‘rodzaj getrów, nagolenice’, *κουβάρδαλικ* ‘rozwiązłość, rozpusta’ < *hovardalik, ζοριλίκι* ‘prześladowanie, dokuczanie’.

Jak widać, nieliczne problemy z określeniem czy zaliczeniem do kategorii morfologicznej niektórych turcyzmów mają źródło w braku właściwego rozpoznania składni tych wyrazów, natomiast równoczesne funkcjonowanie w dwu kategoriach ma źródło w samym tureckim i wiąże się z różną funkcją składniową jednostki.

2. Kategoria fleksyjna

Pełna adaptacja morfologiczna wymaga nie tylko zaliczenia zapożyczenia do określonej kategorii morfologicznej i przypisania mu określonego rodzaju (nie zawsze zgodnego z rodzajem fleksyjnym), od czego zależy jego łączliwość tekstowa (rodzaj komunikowany jest poprzez związki składniowe), ale także włączenie zapożyczenia do określonego paradygmatu fleksyjnego (rodzaju gramatycznego).

Zakończenia kategorii gramatycznych w języku tureckim nie kojarzą się jednoznacznie z żadnymi częściami mowy w językach indoeuropejskich. Wprawdzie w językach bałkańskich rzeczowniki również mają różne końcówki, ale statystycznie przybierają typowe zakończenia rodzajowe. Inaczej jest w przypadku przymiotników, których zakończenia są jednostkowe i zależą od rodzaju gramatycznego. W tureckim rodzaju gramatycznego nie ma, a w zaliczaniu turcyzmów do określonej kategorii gramatycznej w językach bałkańskich główną rolę odgrywa semantyka zapożyczenia. Bywa więc, że znaczenie sprzyja włączeniu zapożyczenia do którejś klasy fleksyjnej rzeczowników, ale końcówka niekoniecznie. W takiej sytuacji wyraz może być uznany za nieodmienny albo też dodawana jest nowa końcówka, pozwalająca jednoznacznie zaliczyć zapożyczenie do konkretnego paradygmatu fleksyjnego rzeczownika.

Obfitość turcyzmów w języku albańskim sprawiła, że znaczna ich część nie poddała się pełnej adaptacji gramatycznej⁸. Ponadto rzeczowniki albańskie mają różne zakończenia, które nie decydują o przynależności do paradygmatu, np. *letër* ‘list’ – rodz. żeński, *metër* ‘metr’ – rodz. męski. Stąd zakończenia zapożyczeń tureckich nie wymagają adaptacji poprzez dodanie końcówki.

Często tureckie końcówki gramatyczne stały się wykładnikami paradygmatycznymi także w języku albańskim, jak na przykład końcówka liczby mnogiej *-llarë*, np. *baba* ‘ojciec’ – pl. *baballarë*, *aga* ‘aga’ – *agallarë*, *at* ‘ojciec’ – *atllarë*, *hoxha* ‘hodża’ – *hoxhallarë*, *qehallarë* < tur. *qehaja* ‘posiadacz ziemski, agent’, podobnie *-lerë*, np. *effendi* ‘pan’ – pl. *efendilerë* i in. Gramatyki albańskie umieszczają te końcówki wśród wykładników liczby mnogiej, ale sugerują, że łączą się one głównie z podstawami tureckimi, więc zapewne należałoby je traktować jako pełne zapożyczenia. Jest mało prawdopodobne, żeby przyłączyły się do podstaw tureckich już na gruncie albańskim. Jednak, co istotne, w albańskim odnotowano również przykłady z tą końcówką liczby mnogiej zastosowaną do tematów nietureckich, np. *mbretlerë* ‘królowie’, *dhespotlerë* ‘despoci’.

⁸ Według Sary Asani 85% turcyzmów weszło do języka albańskiego bez żadnych zmian, 3,5% według niej rozwinęło się na gruncie albańskim, ale za pomocą tureckich morfemów słotwórczych, tylko 6% otrzymało modyfikację słotwórczą albańską, a 1,5% adaptowało się w sposób mieszany (Asani 2021).

Przykłady z tą końcówką odnaleziono też w serbskim i bułgarskim: *агалапу* (obok regularnych form *азу*), gdzie, jak widać, skontaminowano turecką końcówkę pluralną z najczęstszym słowiańskim wykładnikiem liczby mnogiej *-u* ([-i]).

Oprócz rzeczowników do albańskiego wniknęło też sporo tureckich przymiotników, z których tylko jeden otrzymał wykładniki fleksyjne⁹ (*i*, *e sertë* ‘poważny’). Pozostałe zapożyczone z tureckiego przymiotniki są nieodmienne.

W językach słowiańskich (serbskim i macedońskim) niezaadaptowane tureckie zapożyczenia przymiotników na *-li/-nu* również pozostają nieodmienne, *ergo* nie należą one do żadnej kategorii fleksyjnej, a ich rodzaj gramatyczny uwidacznia się jedynie w składni.

Do grupy nieodmiennych należą oczywiście też albańskie przymiotniki z tureckim sufiksem *-li/-li/-lu/-lü*: *borxhli* ‘dłużnik’, *Elbasanlli*¹⁰ ‘elbasańczyk’, *mustaqelli* ‘wąsacz’. Jako rzeczowniki przyjmują określenia w rodzaju męskim i odmieniają się według paradygmatu męskiego (masc. sg. indef. – *Elbasanlli*, masc. sg. def. – *Elbasanlliu*). Zdarzają się też formy żeńskie (fem. sg. def. – *Elbasallie*, pl. indef. – *Elbasanallinj*, pl. def. – *Elbasanallinj-të*, np. ... *tymi mistifikues i duhanit, i cili mbulonte me maskë shprehjet e padëshirueshme të fytyrave mustaqellie*, ... ‘tajemniczy dym tytoniowy, który maskował niepożądany wyraz wąsatych twarzy’, *Dikur borxhlie, sot mbretëreshë e ekranit* ‘Niegdyś bez grosza, dziś królowe ekranu’, *Të jam borxhlie* ‘Jestem ci dłużna/Jestem twoją dłużniczką’.

Rzeczowniki albańskie z tureckimi sufiksami nie otrzymały żadnych specjalnych zakończeń fleksyjnych, ale odmieniają się według paradygmatów rodzimych. W gruncie rzeczy nie wymagają one specjalnego dostosowania zakończeń, ponieważ w języku albańskim występuje mnogość wykładników rodzaju i liczby mnogiej. A więc rzeczowniki np. na *-çi/-xhi* odmieniają się jak rodzime rzeczowniki rodzaju męskiego, np. *sahatçi* ‘zegarmistrz’ – forma określona *sahatçiu*: gen. sg. *sahatçiu*, acc. sg. *sahatçiu*, alb. *inatçi* ‘uparciuch’, *inatçiu*, *inatçiu*, *dyqanxhi* ‘sklepikarz’ – *dyqanxhiu*, *dyqanxhiu*.

⁹ Tzw. rodzajnik prepozytywny odmieniający się przez rodzaj, liczbę i przypadek.

¹⁰ Obok *Elbasanlli* używa się też formy *Elbasanas* (jak *Tiranas*, *Beratas*). Sami Elbasańczycy terminem *Elbasanlli* określają tylko rdzennych mieszkańców Elbasanu.

W pozostałych językach dodawane są rodzime końcówki rodzajowe. Taką końcówką w greckim jest np. w greckim *-ής*, której dodanie pozwala włączyć rzeczowniki na *-ci/-çi/-cu/-çu* do paradygmatu odmiany męskiej, np. *ταξιτζής* ‘taksówkarz’, *γκολτζής* ‘piłkarski strzelec’, w romskim *-is*, np. *aj-savdzis* ‘młynarz’, w rumuńskim *-u* (forma określona *-ul*), np. *lampagiu* ‘latarnik’, forma określ. *lampagiul*, gen. sg., *pilafciu* ‘sprzedawca, wytwórca pilafu’, *salepciu* ‘sprzedawca’, *mahalagiu* ‘mieszkaniec przedmieścia’, *rablagiu* ‘osoba niedołążna’.

W albańskim i arumuńskim rzeczowniki z tym sufiksem również należą do paradygmatu męskiego, mimo że nie dodaje się końcówki fleksyjnej, ale w formie określonej dodawany jest rodzajnik postpozytywny rodzaju męskiego, np. alb. jest to *-u*, w arum. *-lu*, np. arum. *səhəži*¹¹, forma określona *səhəžilu* ‘zegarmistrz’, *zənəçi* – *zənəçilu* ‘rzemieślnik’, *pəpuži* – *pəpužilu* ‘szewc’, alb. *sahatçi* ‘zegarmistrz’ – forma określona *sahatçiu*.

W językach słowiańskich do sufiksów pochodzących z *-ci/-cu/-çi/-çu* i *-li/-li/-lu/-lü* dodawana jest końcówka *-ja*, np. serb. *ковачија* ‘kował’, *гледачија* ‘widz’, *сахатчија* ‘zegarmistrz’, *атлија* ‘posiadacz konia, jeździec’, *тروشачија* ‘rozzutnik’, *дангублија* ‘ten, który traci czas’, mac. *среќлија* ‘szczęściarz’, *фенерчија* ‘ten, który zapala latarnie’, *бонбончија* ‘sprzedawca cukierków’, *дуканчија* ‘sklepikarz’, *кебанчија* ‘wytwórca kebabu’, *тончија* ‘armatnik’, *zejтинлија* ‘coś w kolorze oliwy’, *порткалија* ‘sprzedawca pomarańczy’, bułg. *кафеджия* ‘sprzedawca kawy’, *ракиджия* ‘producent rakijii’, *двойкаджия* ‘dwójkowiec’, gorańskie *çorbaxhija* ‘mistrz w przygotowywaniu czorby’ i in. Poszerzenie *-ja/-я* dodawane jest do wszelkich rzeczowników zakończonych na samogłoskę *-i*, a więc, między innymi, do form z sufiksami *-ci/-cu/-çi/-çu* i *-li/-li/-lu/-lü*. Tam, gdzie istnieje fleksja, odmieniają się one na wzór takich rzeczowników, jak serbskie *пјаница* ‘pijak’, *бантиста* ‘baptysta’, *војвода* ‘województwo’ itd., a więc mają fleksję przypadkową żeńską, niezależnie od rodzaju naturalnego i własności składniowych, np. serb. *Стару сахатчија био је...* ‘stary zegarmistrz był...’, *Идемо код старог сахатчије* ‘Idziemy do starego zegarmistrza’.

Sufiks *-ja* bywa dodawany też do innych zapożyczonych z tureckiego rzeczowników, np. serb. *цајбуја* ‘pan’ z tur. *sahib*, *bedevija* – ‘gruba, duża kobieta’ (< tur. z arab. *bedevi* ‘beduin’), ale też ‘koń pociągowy’, *кануја* ‘bram-

¹¹ Notacja Gołąba (Gołąb 1984).

ka' (< tur. *kapı*) 'drzwi', *џамуџа* (< tur. *cami* 'meczet') i in. Rzeczowniki tureckie na *i* z dodanym *-ja* oznaczające przedmioty martwe są zwykle „pod każdym względem” rodzaju żeńskiego, np. serb. *Главна џамуџа* 'główny meczet', *Идемо у главну џамуџу* 'Idziemy do głównego meczetu'. Natomiast te z sufiksami *-ci/-cu/-џi/-џu* i *-li/-li/-lu/-lü* (+ *-ija*) mają fleksję żeńską, ale przyjmują określenia w rodzaju męskim.

O ile wszystkie formacje z sufiksami *-li/-li/-lu/-lü* i *-ci/-cu/-џi/-џu* są w językach słowiańskich rodzaju gramatycznego męskiego, o tyle o rodzaju gramatycznym w jednostkach bezsufiksalnych decyduje rodzaj naturalny, a nieżywotne rzeczowniki, zgodnie z końcówką, są rodzaju żeńskiego.

Według Marii Raczewej, pochodzenie tego sufiksu-dodatku *-ja* w językach słowiańskich jest niejasne (Рачева 1977: 97). Ćorić pisze o tym poszerzeniu, że „суфикс *-ija* је додат ради појачања значења - вршилац радње, односно носилац занимања” (Ђорић 1999/2008: 45). Modyfikację tę po raz pierwszy odnotowano już w połowie XV wieku w języku serbskim (Stachowski 1967). Trzeba jednak zauważyć, że jest to częsta końcówka obu rodzajów w językach słowiańskich, także w wyrazach rodzimych lub zapożyczonych z innych języków, por. np. macedońskie i serbskie rodzaju żeńskiego: *опција* 'opcja', *астролоџија* 'astrologia', *трагедија* 'tragedia', *Марија* 'Maria', rodzaju męskiego: *судија* 'sędzia', *Илија* 'imie męskie', *сараџлија* 'mieszkaniec Sarajewa', *силеџија* 'gwałciciel'. Reguła jest taka, że nieożywione rzeczowniki są, zgodnie z końcówką, rodzaju żeńskiego, a ożywione – zależnie od rodzaju naturalnego (*моја Марија*, *мој Илија*), tzw. rodzaj ogólny to rodzaj męski. Wszystkie te rzeczowniki mają fleksję żeńską.

To samo zakończenie dodawane jest we wszystkich językach słowiańskich do rzeczowników zapożyczonych z języków zachodnich z różnych sfer znaczeniowych, np. pol. *biżuteria*, *nasja*, *poezja*, *emocja* – serb. *бижутерија*, *нација*, *поезија*, *емоција*, *библија* 'biblia', *ревија* 'rewia', *келија* 'cela', *гимназија* 'gimnazium', bułg. *бижутерија* 'biżuteria', *тапицерија* 'tapiceria', *драперија* 'draperia'. *-a* posłużyło tu zapewne do włączenia wyrazu do odpowiedniej kategorii fleksyjnej, a jota, jak się zdaje, w większości przykładów miała funkcję czysto fonetyczną (służyła do wypełnienia rozziewu). Różne regulacje ortografii doprowadziły później do utrwalenia zakończenia *-ia* ([^hja]), jak w polskim, lub *-ija*, jak na południu. Zapewne więc taki sam rodowód należy przypisać południowo-słowiańskiemu *-ija* w turcызmach.

Jeśli idzie o perspektywę ogólnosłowiańską, ten problem rodzi wiele pytań. Dlaczego właśnie *-(j)a*, które włącza rzeczowniki różnych rodzajów źródłowych do paradygmatu odmiany żeńskiej? Często, na przykład, podobne zakończenie otrzymują rzeczowniki obce zakończone na *-ist*, np. pol. *optymista*, *bejsbolista* (choć ros. *онтимист*, *бейсболист* – może dlatego, że *-ist(y)* jest typowym sufiksem przymiotnikowym?).

Sądząc po strefach znaczeniowych turcyzmów z tym poszerzeniem sufiksalnym, można założyć, że *-(j)a* dodane do rzeczowników osobowych w językach bałkańskich wyspecjalizowało się jako sufiks obsługujący kategorie semantyczne *nomina agentis* i *nomina attributiva*. Mamy też ten sufiks w wyrazach rodzimych, np. serb. *cyđuja* ‘sędzia’, starosłow. **sōdijī* (pierwotnie forma przymiotnikowa – w polskim zachowała się fleksja przymiotnikowa), gdzie *-a* albo pochodzi z przymiotnikowej formy żeńskiej, albo, co wydaje się całkiem prawdopodobne, też jest wtórne. Formy zakończone na *-i* współcześnie występują w czeskim: *sudi*. Fasmer podają formę (wcześniejszą?) *sōdij*. Rekonstruuje on formę starosłowiańską jako **sōdi* (Fasmer, tom 4, 1987: 796). Współcześnie w większości języków słowiańskich mamy formy kończące się na *-a*, *-ja* po spółgłosce miękkiej lub *-ija*, np. ros. *судья*, ukr. *суддя*, brus. *суддзя*, bułg. *съдия*, serb. i mac. *cyđuja*. Narzuca się tu rekonstrukcja sufiksu **-bja* lub po prostu dodanie końcówki *-a*, czyli taki sam proces, jak w wypadku pożyczek tureckich na *-i*, a więc: **sōdi + a > *sōdia > *sōdija*.

Wszystko to potwierdza, że źródła tej modyfikacji w turcyzmach niewątpliwie mają korzenie słowiańskie. Na te same analogie zwraca też uwagę Mirčev (Мирчев 1963: 79). Należy tu też wspomnieć o prasłowiańskim przyrostku *-ja*, który kontynuuje ie. *-iā-*. Według Franciszka Sławskiego *-ja* ma bardzo duże spectrum znaczeniowe. Por.

Podstawową funkcją przyrostka *-ja* jest tworzenie nazw czynności (*nomina actionis*, ulegające jak zwykle konkretyzacji najczęściej w *nomina acti*, *instrumenti*) od pierwiastków werbalnych. W tej funkcji *-ja* wypiera pierwotny suf. *-a* [...] Przykłady: *ěd'a* ‘jedzenie, jadło, pokarm’: *ěsti ěmь* ‘jeść’; *kāp'a* ‘kropla’: *kapati* ‘padać kroplami, kapać’; *kōt'a* ‘szałas, chata, dom’ (płd.-wsch.): *kōtati* ‘pokrywać, okrywać’; *kūp'a* ‘kupowanie, handel; towar’: *kupili* ‘kupić’; *gōrd'a* ‘ogrodzanie, grodzenie, budowanie; ogrodzenie, grobla, miejsce ogrodzone’: *gorditi* ‘grodzić’; *l̥ž'a* ‘kłamstwo, nieprawda’: *l̥žati* ‘mówić nieprawdę, kłamać’; *nūd'a* (*nōd'a*) ‘przemoc, bieda, strapienie’: *nuditi* (*nōditi*) ‘zmuszać, męczyć, trapić’; *paša* ‘pasienie, pasza, pastwisko’: *pasti* ‘paść, np. było’; *pit'a* ‘żywienie, kar-

mienie; pokarm, pożywienie’: *pitati* ‘karmić, żywić’; *prèd’a* ‘przędzenie, przędza’: *prèdò prèsti* ‘prząść’; *žèd’a* ‘pragnienie, żądza’: *žèdati* ‘pożądać’. [...]. Dobrze zaświadczone są abstracta odprzymiotnikowe (nieraz z wtórną konkretyzacją) zbudowane przy pomocy suf. *-ja*, np. *súša* ‘posucha, susza; suche miejsce, łąd, ziemia’ [...]” (Sławski 1974: 58).

Sytuacja pra- czy starosłowiańska, oprócz oczywistych paralel, nie jest relewantna dla wyjaśnienia pochodzenia *-ja* na Bałkanach. Proponujemy znacznie prostsze wyjaśnienie. Dodaną końcówką fleksyjną jest w tym wypadku *-a* (jak w serb. *nujanuya* ‘pijak’, *uaxucma* ‘szachista’, *yòujya* ‘zabójca’), które włącza rzeczowniki do paradygmatu fleksji żeńskiej. Słusznie zauważył Skok (1935: 250), że omawiana modyfikacja służy wyłącznie do włączenia wyrazów tureckich do systemów gramatycznych języków słowiańskich. Natomiast *-j-* ma pochodzenie czysto fonetyczne, jest naturalnym i obowiązkowym wypełniaczem rozziewu po *i*, a więc, np. serb.: *kanu* + *a* > *kanua* > *kanuja* ‘furtka, brama’, *saxamcu* > *saxamcu* + *a* > *saxamcua* > *saxamcujja* ‘zegarmistrz’.

Reguły fonotaktyczne języków południowosłowiańskich wymagają wstawienia joty w sytuacji, gdy pierwszą samogłoską w grupie samogłosek jest *i*, a drugą *a*.

Inaczej problem powstałego rozziewu rozwiązuje język rumuński. W rumuńskim dodawana jest końcówka rodzaju męskiego *u*. Kiedy zostanie dodana po *i*, powstaje grupa samogłoskowa składająca się z dwóch wysokich samogłosek. Grupa *iu* w rumuńskim ulega dyftongizacji – *u* występuje tu w postaci niesylabicznego alofonu, np. *chantaliu* ‘szalony’ [ʃantaliw], *lampagiu* ‘latarnik’ [lampadziw]).

P o d s u m o w u j ą c: język turecki nie ma rodzaju gramatycznego, a w językach bałkańskich o rodzaju gramatycznym formacji z tureckimi sufiksami nazywającymi osoby w języku biorcy decyduje rodzaj naturalny denotatu lub rodzaj naturalny, z którym dane znaczenie najczęściej się kojarzy (wiadomo, że kobiety wielu zawodów nie wykonywały i wielu funkcji nie pełniły, poza tym formy rodzaju męskiego obsługują też tzw. rodzaj ogólny).

Jeśli zapożyczony sufiks rzeczownikowy kończy się na spółgłoskę, a rzeczownik nie odnosi się do ożywionego denotatu, jak na przykład sufiks *-lk/lik/luk/lük*, który obsługuje wszędzie na Bałkanach rzeczowniki rodza-

ju męskiego, najczęściej nomina abstracta, lub nazwy zbiorowości. Jest to też najczęstsze znaczenie tych rzeczowników w języku tureckim, chociaż w tureckim sufiks ten tworzy także wyrażenia przymiotnikowe. Taki rzeczownik jest wszędzie na Bałkanach rodzaju męskiego. W językach, które mają fleksję, formy z tym sufiksem odmieniają się tak, jak rzeczowniki rodzime, natomiast w językach bez fleksji przybierają odpowiednie męskie formy rodzajnika i mają składnię właściwą dla rzeczowników męskich, np. alb. *avokatllëk* ‘adwokatura’, *fukarallëk* ‘bieda’, *askerllëk* ‘służba wojskowa’ – gen. sg., det. *avokatllëkut*, *fukarallëkut*, *askerllëkut*, acc. sg. det. *avokatllëkun*, *fukarallëkun*, *askerllëkun*, bułg. *ергенлик/ергенлък* – *ергенликът/ергенлъкът* ‘wiek, stan młodzieńczy, bezżenny’, *достлук* – *достлукът* ‘przyjaźń’), mac. *будалак* i *будалиштилак* ‘głupie zachowanie’ – *будалакот* i *будалиштилакот*, *погаништилак* ‘pogaństwo’, serb. *безобразлук* ‘bezcelność’ gen. sg. *безобразлука*, inst. sg. *безобразлуком*, rum. *ciflicul* ‘gospodarstwo rolne’, forma określona, gen. sg. *ciflicului*, *caraghioslicul/caraghioslâcul* ‘frywolny czyn, gest, błazeńska komedia’, gen. sg. *caraghioslicului/caraghioslâcului* itd.

W greckim przeważnie dodawana jest końcówka *-i* (*-λικι*), która wskazuje na rodzaj nijaki, np. *μαχμουρλίκι* ‘senność’, *ζοριλίκι* ‘prześladowanie, dokuczanie’, *καραγκιοζιλίκι* ‘samoosmieszające się zachowanie’, chociaż znaleziono też formę nieprzyswojoną *σπαχιλουκ* ‘obszar zarządzany przez spahię’.

Zdarzają się też pojedyncze formy pluraliów tantum: w dialektach greckich znaleziono *τοζλούκια/τουζλούκα/τουζλούκια* (< z tur. *tozzluk* ‘charakterystyczne białe spodnie’), w serbskim *tozluci/tozluke* ‘rodzaj getrów, podkolaników, nagolenice’. W albańskim mamy *gjyzlykë* ‘okulary’.

Również sufiks *-dar/-tar* u bałkańskich biorców tworzy rzeczowniki rodzaju męskiego, np. bułg. *мечкадар* ‘osoba, która zajmuje się, tresuje niedźwiedzia’, *лухвадар* ‘lichwiarz’, *баснатар* ‘plotkarz’, serb. *бajрактар* ‘chorąży’, bośniackie *чухвадар* ‘ten, który dobrze pilnuje, dba i oszczędza’, grec. *ταξιδάρης* ‘żeglarz, podróżnik’ (dodana końcówka fleksyjna rodzaju męskiego), alb. *bajraktar* ‘chorąży’, *ballomatar*, ale też *ballomaxhi* ‘szewc, łaciarz’, *farkëtar* ‘kowal’, *gjahtar* ‘myśliwy’, *luftëtar* ‘wojownik’, *peshkatar* ‘rybak’, *pushkatar* ‘strzelec’, *shkrimtar* ‘pisarz’. Według Selimskiego (Селимски 2012) ten sufiks w bułgarskim występuje tylko w połączeniu z tureckimi podstawami, ale, jak widać, łączy się też z podstawami bałkańskimi.

Sufiks *-suz/-siz* wszędzie tworzy przymiotniki (co wynika z wcześniejszych rozważań) o znaczeniu negującym – informuje o braku jakiejś cechy. Współcześnie już bardzo rzadko można go spotkać na Bałkanach. Łączy się głównie z podstawami tureckimi. W językach bałkańskich te przymiotniki są nieodmienne.

Jeśli sufiks ma zakończenie samogłoskowe, a denotat nie jest mężczyzną, ani wykonawcą „męskiego” zawodu czy nosicielem cechy przysługującej człowiekowi, to rzeczownik wchodzi w skład paradygmatu odmiany żeńskiej, np. rzeczowniki z tureckim sufiksem *-hana/-hene*: serb. *кафана* ‘kawiarnia’, *механа* ‘karczma’, bułg. *механа*, alb. *kafene* ‘kawiarnia’. W greckim, obok form rodzaju żeńskiego, jak *βουσχανάς*, *βουσκανάς* ‘lodziarnia’, występują też formy, w których do tureckiego sufiksu dodano *-ειο* i sufiks przybiera formę *-χανειο*, np. *τεμπελχανειο* ‘lenistwo’, co włącza je do paradygmatu odmiany rodzaju nijakiego. Jak widać, wyrażenia z rozbudowanym sufiksem w języku greckim obsługują nie tylko kategorię nominów loci (por. Κυρανουδης 2009: 510–513).

Sufiks *-ci/-cu/-çi/-çu* we wszystkich językach bałkańskich tworzy rzeczowniki osobowe rodzaju męskiego. W językach słowiańskich fleksyjnych należą do paradygmatu odmiany żeńskiej, dzięki dodatkowemu sufiksowi *-ja*. W greckim takim poszerzeniem jest *-ής*, a w rumuńskim *-u*, które lokują te rzeczowniki w ramach fleksji męskiej. W albańskim sufiks turecki funkcjonuje bez żadnego dodatku i odmienia się według paradygmatu męskiego.

Sufiks *-li/-li/-lu/-lü* nazywający głównie nosicielei cech w językach słowiańskich i w albańskim tworzy formy przymiotnikowe nieodmienne lub rzeczowniki rodzaju męskiego. W arumuńskim nie znaleźliśmy form z tym sufiksem. W rumuńskim w zasadzie brak form „nieprzyswojonych” z tym sufiksem. Suci (2009) podaje tylko jeden przykład, por. wyżej. Regularnie przymiotniki te w rumuńskim otrzymują końcówkę *-u* i funkcjonują jako rzeczowniki. Także słowiańskie poszerzenie do *-lija/-лия* przekształca przymiotnik w rzeczownik rodzaju męskiego, w językach z fleksją należą do paradygmatu odmiany żeńskiej, ale w słownikach takie formy otrzymują różne kwalifikacje: w serbskim traktowane są jako rzeczowniki, w macedońskim i bułgarskim jako rzeczowniki, bądź przymiotniki – zależy to od konkretnego znaczenia/użycia. Naszym zdaniem, niezależnie od tego, czy forma z *-ли* (ewentualnie też z *-лия*) w słownikach i gramatykach macedońskich i bułgarskich otrzymuje kwalifikator rzeczownikowy czy przymiot-

nikowy, funkcjonują one w tekście tak, jak to ujmuje gramatyka serbska, tj. formy z *-ли* – jako przymiotniki, formy z *-лия* – jako rzeczowniki. W bułgarskim nie występują już w ogóle formy bez poszerzenia *-лия*. Stąd powstała dość nietypowa sytuacja, mianowicie formy rzeczownikowe informujące o posiadaniu jakiejś cechy otrzymują antonimy w postaci przymiotnika, np. bułg. *кефлия* ‘ten który ma szczęście, szczęściarz’ i *кефсис* ‘ten który szczęścia nie ma, pechowiec’ (z tur. *keyifli* i *keyifsiz*).

Sytuację tę należy, naszym zdaniem, podsumować następująco: tureckie nomina atributiva z sufiksem *-li/-li/-lu/-lü*, a także *-siz/-suz* w słowiańskich językach na Bałkanach przekazywane są przez nieodmienne nomina, które mogą być interpretowane zarówno jako przymiotniki, jak i rzeczowniki. Na takie kategorie wskazują ich użycia składniowe (przydawka w apozycji, orzecznik).

Ostatni wspomniany tu sufiks zakończony na samogłoskę – odpowiadający tureckiemu *-çe* – w języku albańskim obsługujęm tak jak w tureckim, przysłówki. Poza tym w albańskim, oraz w innych językach bałkańskich występuje w funkcji deminutywno-hipokorystycznej i w tej funkcji jest sufiksem rzeczownikowym. W językach słowiańskich jest to rzeczownik rodzaju nijakiego, w serbskim – o odmianie charakterystycznej dla rzeczowników rodzaju nijakiego na *-*ę/-ęt-*; tworzy też liczbę mnogą charakterystyczną dla tych rzeczowników na *-ad* (*нарче* – gen.sg. *нарчема*, nom. pl. *нарчад*), w macedońskim pl. *нарчуња*. W albańskim rzeczowniki te należą do paradygmatu odmiany żeńskiej, a rodzaj syntaktyczny jest zgodny z naturalnym, np. *Dençe e bukur* ‘piękna Dencze’ – dat. sg. *Dençes së bukur*, jak i męskich: *Ramçe i bukur* ‘piękny Ramcze’ – dat. sg. *Ramçes të bukur*. W greckim nieliczne dialektalne przykłady z tym sufiksem (np. *γιορντζές/γιορντζής* ‘handlarz wełną’ są rodzaju męskiego).

We współczesnych językach bałkańskich, zwłaszcza w albańskim i w językach słowiańskich, wciąż jeszcze w powszechnym obiegu jest sporo turcyzmów. Wśród sufiksów największą karierę, jak się zdaje, zrobił sufiks *-ci/-cu/-çi/-çu*, na drugim miejscu jest *-lik/-lik/-lu/-lük* oraz *-li/-li/-lu/-lü*. Są to takie sufiksy/zakończenia, które najlepiej dopasowały się pod względem formalnym do bałkańskich systemów gramatycznych – miały pasujące zakończenie lub zaadaptowały się (zakończenie zostało poszerzone o pasujące rodzime morfemy). Wniosek ten dotyczy zresztą nie tylko form sufigowanych, ale też wszelkich innych turcyzmów. Charakterystyka składniowa i fleksyjna wyra-

zów z tureckimi sufiksami zapewne krystalizowała się w czasie. Te formacje, które nie zdołały się zaadaptować, pozostają gramatycznie niejednoznaczne i powoli wychodzą z użycia (dotyczy to głównie form nieodmiennych).

Poruszyliśmy tu kilka problemów, które wymagają dalszych badań, zwłaszcza w perspektywie diachronicznej. Aby jednak odpowiedzialnie udzielić odpowiedzi na zadane tu pytania, niezbędne są badania tekstowe.

Bibliografia

- ASANI S., 2021, Termet turke që përdoren në gjuhën shqipe https://www.academia.edu/42797701/TERMET_TURKE_Q%C3%8B_P%C3%8BRDOREN_N%C3%8B_GJUH%C3%8BN_SHQIPE [dostęp 20.11.2021].
- BUFLI GJ., ROCCHI L., 2021, *A Historical-Etymological Dictionary of Turkisms in Albanian (1555–1954)*, Trieste: Edizioni Università di Trieste.
- DEMIRAJ Sh., et al., 2002, *Gramatika e gjuhës shqipe: I morfologia*, Tirana: Akademia e Shkencave e Shqipërisë.
- GOŁĄB Z., 1984, *The Arumanian dialect of Kruševo in SR Macedonia SFR Yugoslavia*, Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- FRIEDMAN V., 1994, Turkisms in comparative Balkan context, *Septieme congres international d'etudes du sud-est europeen*, Athens: Association international d'etudes du sud-est europeen.
- FRIEDMAN V., 1996, The Turkish Lexical Element in the Languages of the Republic of Macedonia from the Ottoman Period to Independence, *Zeitschrift fur Balkanologie*, vol. 32, s. 133–150.
- FRIEDMAN V., 2002, Makedonia ve Civar Bölgelerde Balkan Türkçesi / Balkan Turkish in Macedonia and Adjacent Areas, *Türkler Vol. 20: Türk Toplulukları / The Turks, Vol. 6: Turkish World*, H. C. Güzel et al. (red.), Ankara: Yeni Türkiye, s. 455–463 / 609–616. [opublikowane równolegle w języku tureckim i angielskim].
- KAKUK S., 1972, Le dialecte turc d'Ohrid en Macedoine, *Acta Orientalia Scientiarum Hungaricae* 26/2–3, s. 227–282.
- KAZAZIS K., 1972, The status of Turkisms in the present-day Balkan languages, w: H. Birnbaum, S. Vryonis (red.), *Aspects of the Balkans. Continuity and change*, The Hague – Paris: Mouton.
- KLAJN I., 2003, *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku 2*, Beograd: Zavod za Udžbenike i Nastavna Sredstva.
- LABROSKA V., SAWICKA I., 2023, On the origin of the suffix *-ue* in Macedonian, *Balkanistica* [w druku].

- NEWMARK L., HUBBARD PH., PRIFTI P., 1982, *Standard Albanian. A reference grammar for students*, Stanford: Stanford University Press.
- SAWICKA I., 2021, Rozważania o tureckich sufiksach w języku macedońskim, *Linguistica Copernicana* 18, s. 247–262.
- SAZDOV, S., 2018, On the turkish origin of the suffix *-lija* in Macedonian, w: V. Latifi, V. A. Friedman, M. Markovikj (red.), *Multiculturalism and language contact*, Tetovo: Southeast European University, s. 195–206.
- ŠKALJIĆ A., 1966, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svijetlost.
- SKOK P., 1937/1938, Prilozi proučavanju turcizama u srpskohrvatskom jeziku, *Slavia* XV, s. 166–190.
- SKOK P., 1971, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- SŁAWSKI F., 1974, *Słownik prasłowiański. T.1: Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego*, Wrocław: Ossolineum.
- STACHOWSKI S., 1967, *Studia nad chronologią turcyzmów w języku serbsko-chorwackim*, Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- STACHOWSKI M., 2022, Materiały do słownika porównawczego zapożyczeń słowiańskich w dialektach tureckich Bałkanów na przykładzie zachodniej Bułgarii, *Rocznik Slawistyczny*, t. LXXI, s. 227–245.
- STACHOWSKI M., 2023, *Podstawy turkologii dla bałkanistów*, Kraków: Wyd. Księgarnia Akademicka.
- SUCIU E., 2009, *Influența turca asupra limbii române*, București: Editura Academiei Române.
- SZYMAŃSKI T., 1968, Słowotwórstwo rzeczownika w bułgarskich tekstach XVI–XVII wieku, *Prace Komisji Słowianoznawstwa* 15, Wrocław: Ossolineum.
- ЈАШАР-НАСТЕВА О., 2001, *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*, Скопје: Институт за македонскиот јазик Крсте Мисирков.
- Корубин Б., 1990. Придавките на туѓа основа во македонскиот јазик, *На македонскограматички теми*, Скопје: Институт за македонскиот јазик Крсте Мисирков, s. 135–157.
- КЮВЛИЕВА В., 1980, Морфологична адаптација и асимилација на турските заемки, съществителни и прилагателни в българския език, *Известия на Института за български език* 24, s. 78–136.
- ЛАКОВА М., 1972, Турцизмите в «Речник на съвременния български книжовен език» от стилистична гледна точка, *Български език* 22/1–2, s. 61–72.
- МИРЧЕВ К., 1972, *Историческа граматика на българския език*, София, Наука и Изкуство.

- РАЧЕВА М., 1977, О морфологической адаптации османотурецких лексических заимствований в балканских языках. *Балканское языкознание* 20/1–2, s. 93–103.
- СЕЛИМСКИ Л., 2012, Турски елементи в българското словообразуване, w: Р. Драгичевић (red.) *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима, Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при Међународном комитету слависта Београд*, Универзитет у Београду, s. 319–329.
- ТОПОЛИЊСКА, З., 1979, Граматичкиот статус на формациите со суфиксот *-лија* во македонскиот литературен јазик, w: *Зборник на трудови од V научна дискусија*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј”, s. 13–19.
- ФАСМЕР М., 1987, *Етимологический словарь русского языка*, т. 4, Москва: Прогрес.
- ΚΥΡΑΝΟΥΔΗΣ Π., 2009, *Μορφολογία των τουρκικών δανείων της ελληνικής γλώσσας (Morphology of the Turkish loanwords in Modern Greek)*, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Thessaloniki: Institute of Modern Greek Studies.

Reflections on Turkish suffixes in the Balkans.

Part 2: Grammatical adaptation of Balkan derivatives with Turkish suffixes

(summary)

In the first part of *Reflections on Turkish suffixes* (Sawicka 2021), we considered the origin of the supposedly Slavic suffix *-če*. The topic of this article is the grammatical adaptation of Turkish suffixes in the Balkan languages. A third – morphonological – part is planned.

Key words: Turkish suffixes; Balkan languages; grammatical adaptation